

Görüngüsel Bilginin Fizikselliği veya Qualia Kafada Değilse Fizikseldir

[The Physicality of Phenomenal Knowledge or Qualia Is Physical If Not in the Head]

Emre Arda ERDENK*

Karamanoglu Mehmetbey University

Received: 04.09.2023 / Accepted: 08.12.2023

DOI: 10.51404/metazihin.1354929

Research Article

Abstract: The view of physicalism, which is important for today's philosophy of mind debates, was criticized by Frank Jackson with the famous Mary's Room thought experiment. Jackson tried to demonstrate the possibility of epiphenomenal knowledge with this thought experiment in which he aimed to show that the knowledge of qualia cannot be physical. This debate initiated by Jackson is still hot today. In this paper, I will try to show that the second premise objection arguing that Mary would learn something new about colors after exiting her black and white room, which is one of the two main categories of objections to Jackson's argument, cannot be a successful objection. For this purpose, I will try to show that the philosophical foundations of the argument put forward by this type of objection are Cartesian cum materialist and that it defends a view of physicalism based on the assumption that reductionism is true. On the other hand, I will argue that the premise challenged in Jackson's argument will be equally affected by the criticisms I will put forward, since it rests on the same philosophical foundations. Finally, I will argue that Jackson's argument cannot pose a serious threat to physicalism if one adopts an externalist conception of qualia that is not based on Cartesian cum Materialist views of physicalism and reductionism.

Keywords: knowledge argument, qualia, dualism, cartesian cum materialism, reductionism, Hilary Putnam, Jaegwon Kim, Fred Dretske, semantic externalism.

Öz: Günümüz zihin felsefesi tartışmaları açısından önem arz eden fizikselcilik görüşü Frank Jackson tarafından, ünlü Mary'nin Odası düşünce deneyi ile eleştiriye tabi tutulmuştur. Jackson qualia'nın bilgisinin fiziksel olamayacağını göstermeyi hedeflediği bu düşünce deneyi ile epifenomenal bilginin mümkünliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Jackson'ın başlattığı bu tartışma bugün halen sıcaklığını

* **Author Info:** Emre Arda ERDENK

Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, 70100, Merkez-Karaman, TÜRKİYE. E-mail: erdenk@kmu.edu.tr

To Cite This Paper: Erdenk, E. A. (2023). "Görüngüsel Bilginin Fizikselliği veya Qualia Kafada Değilse Fizikseldir." *MetaZihin*, 6(2): 73-95.

korumaktadır. Bu çalışmada Jackson'ın argümanına yöneltlen iki temel itiraz kategorisinden biri olan ikinci öncül itirazının başarılı bir itiraz olamayacağını göstermeye çalışacağım. İkinci öncüle göre Mary siyah beyaz odasını terk ettikten sonra renklere dair yeni şeyler öğrenebilecektir. Bu öncüle yöneltlen itiraz türünün ortaya koyduğu argümanın dayandığı felsefi temellerin Kartezyen-Materyalist olduğu ve indirgemeciliğin doğru olduğu varsayımına dayanan bir fizikselcilik görüşünü savunduğunu ortaya koymaya çalışacağım. Öte yandan Jackson'ın argümanında itiraz edilen öncülün de aynı felsefi temellere dayanması sebebiyle ortaya koyacağım eleştirilerden eşit derece etkileneceğini iddia edeceğim. Son olarak Kartezyen cum Materyalist fizikselcilik ve indirgemecilik görüşlerine dayanmayan dışsalci bir qualia anlayışı benimsendiğinde Jackson'ın argümanının fizikselciliğe ciddi bir tehdit oluşturamayacağı savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: bilgi argümanı, qualia, düalizm, kartezyen cum materyalizm, indirgemecilik, Hilary Putnam, Jaegwon Kim, Fred Dretske, semantik dışsalcılık.

1. Giriş

20. yüzyıl zihin felsefesinin belki de en çok ilgi çeken ve halen literatürde konu edilmeye devam eden meselelerinden biri Frank Jackson'ın (1982, 1986) fizikselcilik görüşüne karşı ortaya koyduğu meşhur bilgi argümanıdır. Hem klasik hem de günümüz zihin felsefesi meselelerinin başında gelen deneyimin öznel konumu üzerinden zihnin ve zihne dair durum, nitelik ve koşulların tartışılması Jackson'ın bilgi argümanı ile daha da ilgi çekici bir hale gelmiştir. Zihin kuramlarını basit bir biçimde fizikselci ve karşıt-fizikselci olarak ayırmak gerekirse Jackson'ın bilgi argümanı ilk bakışta karşıt-fizikselci argümanların oldukça lehine gibi görüldüğünden, özellikle fizikselcilik savunusu yapan görüşlerin bu argümana bir şekilde cevap vermek isteyebileceği söylenebilir. Bu yazının amacı bu tip görüşlere değinmek değildir.¹ Bu yazıda, belirli bir itiraz grubu olarak düşünebileceğimiz bir fizikselci itirazın ("fiziksel bilgidен çıkarımın imkânı itirazı" (Kıymaz, 2021: 664)) aslen Jackson'ın sahip olduğu temel felsefi dayanakları paylaştığı ve bu nedenle de Jackson ile aynı problemleri taşıdığı iddia edilecektir. Bu ortak dayanaklar fizikselcilik anlayışı, qualia tanımı ve indirgemeciliğin fizikselcilik için gerekli olduğu olarak ifade edilebilir. Öte yandan, bilgi argümanının fizikselciliğe tehdit oluşturmadığı az önce bahsedilen felsefi arka plana başvurmaksızın ortaya konulabilir. Bu yazıda semantik dışsalcılık merkezli bir itiraz ile bilgi argümanına karşı çıkılıp aynı zamanda indirgemeci bir fizikselciliğin bilgi argümanına bitirici bir darbe vuramayacağı tartışılacaktır.

2. Bilgi Argümanı

20. yüzyılın ilk çeyreği ile zihin felsefesi tartışmaları töz düalizmi/monizmi gibi

¹ Bu konu ile ilgili geniş bir değerlendirme için bakınız (Kıymaz, 2021).

nispeten metafizik sayılabilecek klasik felsefi tartışmaları geride bırakarak özellikle psikoloji ve sinirbilimdeki deneysel gelişmeler ile zihne dair felsefi meseleleri epistemoloji zemininde ele almaya başlamıştır. Bu hususta zihnin bilinebilirliği sorusu zihne dair tüm bilginin salt deneysel olup olamayacağı ve böylelikle de zihne dair fiziksel bir bilginin mümkün olup olmayacağı meseleleri ekseninde zihin kuramlarını şekillendirmiştir. Tarihsel olarak zihin kuramlarını 20. yüzyıl itibariyle incelediğimizde özellikle mantıksal deneycilik ile şekillenen davranışçılık ve onaylama kuramları özdeşlik ve indirgemecilik kuramları gibi görüşler ile dönüştürülmüştür. 20. yüzyılın büyük bir bölümü indirgemeci zihin kuramlarının oldukça benimsendiği ve buna bağlı olarak zihne dair bütün bilginin fiziksel olduğu ya da fiziksel olan bilgiden türetilebileceği fikrinin, tartışmaları şekillendirdiği bir dönem olmuştur. Jackson, *Epiphenomenal Qualia* (1982) makalesi ile bu iddiayı sarsacak bir düşünce deneyini ortaya koyarak zihin felsefesi açısından en azından bu temel tartışmayı tekrar gündeme taşımıştır. Jackson'ın bilgi argümanını kısaca özetleyerek konuya giriş yapmak istiyorum.

Literatürde Mary'nin Odası olarak da bilinen bir düşünce deneyi ile Jackson öznel deneyimin bilgisinin fiziksel bilgiden türetilmeyeceğini ve o halde fiziksel olmayan bilginin var olduğunu ve fizikselcilik görüşünün yanlış olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Düşünce deneyinin senaryosu kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Mary, doğumundan itibaren siyah-beyaz bir odaya kapatılmış bir bilim insanıdır. Bu odada bütün eşyalar siyah-beyaz olduğu gibi dış dünyayı izlemesi için Mary'ye sunulan televizyon, bilgisayar, vb. aygıtlar da siyah-beyaz görüntü sağlamaktadır. Yani Mary siyah ve beyaz dışında hiçbir rengi daha önce deneyimlememiştir. Fakat Mary bilinen ve bilinebilecek bütün fiziksel bilgiye sahiptir. Yani renkleri görmeye dair nörofizyolojik ve optik bütün bilgiyi bilmektedir. Bu durumda Jackson şu soruyu yöneltiyor: "Mary siyah-beyaz odasından çıkmak konusunda serbest bırakıldığında ya da ona renkli bir monitör verildiğinde neler olacak? Yeni bir şey öğrenecek mi öğrenmeyecek mi?" Ve sorusunu şu şekilde cevaplıyor: "Dünya ve bizim onu deneyimlememiz hakkında yeni bir şey öğreneceği çok açıkmiş gibi görünüyor" (Jackson, 1982: 130). O halde, eğer Mary siyah-beyaz odasında bütün fiziksel bilgiye sahipse ve buna rağmen odadan çıktığında renklere dair yeni şeyler öğrenebiliyorsa bilinebilir tüm bilgi, fiziksel değildir. O halde, fizikselcilik yanlıştır.

Düşünce deneyinin kurulumu açısından örtük bir biçimde kabul edilen varsayımları şimdilik tartışmayacağım. Bu haliyle bakıldığında Mary'nin Odası düşünce deneyi geçerli bir argüman olarak görünüyor. Makalenin devamında eleştireceğim itiraz tipini, Çağatay ve Ekemen (2011) itirazı üzerinden tartışacağım için Jackson'ın bilgi argümanını Çağatay-Ekemen postulasyonu ile yeniden oluşturmak istiyorum:

- (1) Mary siyah-beyaz odadayken, tüm fiziksel bilgiye, çıkarsama ve hesaplama yetisine sahipti. (Öncül)
- (2) Öte yandan dışarıya çıktığında, renklere ilişkin quale'lere dair, renkleri deneyimleyişimize dair yeni şeyler öğrendi ve bu öğrendikleri siyah-beyaz odada sahip olduğu fizik bilgiyle çıkarsanamazdı. (Sağduyuya dayanan öncül)
- (3) Fiziksel bilgiden türetilmeyecek bilgiler vardır. (1 ve 2'den)
- (4) Fizikalizm yanlıştır. (3'ten) (Çağatay ve Ekemen, 2011: 28).

Kıymaz'ın (2021) detaylı olarak açıkladığı gibi bu argümanın hatalı olduğunu savunmak için başvurulabilecek iki yol mevcuttur. İlk yol için Mary'nin odada bütün fiziksel bilgiye sahip olabileceği varsayımının yapılamayacağı savunulmalıdır. Bu yol literatürde fazla bir takipçi bulmamıştır (Kıymaz, 2021: 657). Bunun nedeninin ilerleyen kısımlarda tartışacağım indirgemeci paradigmanın temel dinamiklerine uygun olmaması olduğunu yeri gelmişken söylemek gerekir. Bu nedenle felsefecilerin ekseriyetle ikinci yolu, yani Mary'nin odadan çıktığında renklere dair yeni bir şey öğreneceği varsayımının hatalı olduğunu savunmayı tercih ettiğini görmekteyiz. Çağatay ve Ekemen'in de bu yolu izleyerek Mary'nin odada iken renklere dair her şeyi öğrenebileceğini ve o halde de fizikselciliğin bu argüman ile yanlışlanamayacağını iddia ettiğini görmekteyiz.

Genel olarak bu tartışmaya dair felsefe çalışmalarında benim gördüğüm ilk eksiklik konunun kritik kavramlarına çok yüzeysel yaklaşıyor olmasıdır. Jackson'ın argümanı açısından yüzeysel yaklaşılmaması gereken iki kritik kavram, fizikselcilik ve qualia kavramlarıdır. Bu nedenle incelemeye başlamadan önce bu kavramlara dair kısa bir değerlendirme yapmanın elzem olduğu kanaatindeyim.

Büyük teorilerin (*Grand theories*) genellikle belirli ve teknik tanımlarının yapılmadığı söylenebilir. Fizikselcilik de bu durumdan mustarip gibi görünüyor. Tanımın felsefi soruşturma için ne kadar can alıcı bir öneme sahip olduğunu anlatmaya gerek olmasa da fizikselcilikten ne anlamamız gerektiği konuyu nasıl ele alacağımızı doğrudan etkilediğinden fizikselciliği "Tüm bilgi fizikselin bilgisidir" ya da "Var olan her şey fizikseldir" gibi klişeye kaçan tanımların felsefi soruşturma açısından bir kıymeti bulunmamaktadır. Bu nedenle bu yazıda üç farklı tanıma gündeme getirerek bu tanımların tartışmanın yönüne ve içeriğine bağlı olarak farklı fonksiyonlarla işe yarayacağını düşünüyorum.

İlk olarak *aşırı klasik tanım* olarak adlandıracağım tanıma bakalım. Kıymaz bu bağlamda fizikselciliği şu şekilde tanımlıyor: "Fizikselcilik doğruysa, zihin durumları ya fizikseldir ya da ontolojik olarak fiziksele indirgenebilir; yani, her zihin durumu ya bir

fiziksel duruma ya da fiziksel durumlara ontolojik olarak bağımlı bir işlevsel, yapısal, vb. duruma özdeştir” (Kıymaz, 2021: 654). Yazının başlarında da belirttiğim gibi indirgeme fikri son yüzyıla egemen olduğu için bu tanımın da indirgeme esasında yapıldığını görmekteyiz. Bu nedenle tanımı aşırı klasik buluyorum. Bu tanımın çalışabilmesi için indirgeme fikri zorunlu olduğundan buna göre fizikselcilik indirgemeci olmayan bir programla savunulamaz gibi görünüyor. Bu nedenle kapsayıcılık açısından dar diyebileceğimiz bu tanım bilgi argümanını indirgemeci bir fizikselcilik olarak kabul eden tüm tartışmalar için faydalı olsa da bunun dışında kalan görüşleri kapsam dışı bırakacaktır.

Bir diğer tanım, bir öncekine göre nispeten daha az teori yüklü olan *olası dünyalar semantiği* (*possible worlds semantics*) tanımı olarak adlandıracağım tanımdır. Schaffer, Lewisci bu tanımı şu şekilde formüle ediyor: “Bir olası d dünyada fizikselcilik doğrudur ancak ve ancak d’de beliren her temel nitelik fiziksel niteliktir” (Schaffer, 2009: 204). Bu tanımı, bir önceki tanıma nazaran biraz daha açıklayıcı olarak ele alacak olursak Lewis’e göre aktüel dünyanın herhangi bir t anındaki fiziksel niteliklerini aktüel dünyaya eş-değer bir olası dünyaya transfer etsek oluşacak olası dünya, aktüel dünyadan niteliksel olarak farklı olmazdı.² Bu durumda Lewisci bu tanım, fiziksel olmayan hiçbir niteliğin ontolojik olarak zorunlu olamayacağı fikri üzerinden fizikselciliği tanımlamaktadır. Bu tanım bir öncekine göre indirgemecilik gibi teori yüklü bir kavram üzerinden tanım yapmasa ve açıklayıcılık bakımından zorunlu koşulları veriyor olsa da yeter koşulları ortaya koymadığından ötürü kapsayıcılık açısından gene sorunlu görülebilir.

Son olarak, birazdan makalenin temel gündemi açısından önemli bir yeri olacak olan, Jaegwon Kim’in *nedensellik merkezli tanımına* bakabiliriz. Kim’e göre: “Herhangi bir t anı için herhangi bir fiziksel olayın bir nedeni varsa; o neden fiziksel bir nedendir” (Kim 1993: 280). Schaffer’a yönelttiğim yeter koşul eleştirisi, bu tanım ile ortadan kaldırılabilir zira Kim bize fizikselciliğin doğru olması için nedenselliğin yeter koşul olacağını söylemektedir. Dolayısıyla felsefi açıdan çok güçlü bir yeri olan nedensellik fikri üzerinden ve indirgemeci bir dayatma taşımıyor oluşundan dolayı, bu tanım da bana göre literatürde karşılaşılabileceğimiz en etkin tanımlardan biridir.

Bu üç tanımı vermemdeki sebep içlerinden birinin diğerlerinden daha iyi olup olmamasından ziyade zihne dair fizikselcilik tartışmasında bu üç tanımın da etkin ve geçerli rolü olması ve buna rağmen üç tanımın da birbirinden bağımsız olarak

² Olası dünyalar semantiği için bakınız David Lewis (Lewis 2001). Konu ile ilgili Türkçe bir çalışma için bkz: Erdenk, 2017.

fizikselcilik hakkında argüman kurma konusunda yararlı olmasıdır. Bu nedenle yazı boyunca bu üç tanımı da farklı bölümlerde farklı sebeplerle kullanacağım.

İkinci tanıma muhtaç kavram qualia kavramıdır.³ Terim olarak her ne kadar 70-80 yıllık bir geçmişi olsa da içlemi bakımından qualia, felsefe tarihinin en kadim kavramlarından biridir. Bu nedenle qualia'ya dair geleneksel tanım, ılımlı tanım ve kendi argümanım açısından gerekli olan, dışsalcı tanım olmak üzere üç tanımı gündeme getirmek istiyorum.

Geleneksel (Katı) Tanım: Daniel Dennett, *Quining Qualia* (1993) adlı yazısında qualia'yı şu dört özelliği ile tanımlıyor: "Qualia kişinin zihin durumlarına dair özellikler olarak şu niteliklere sahiptir: (i) anlatılamaz; (ii) içkin; (iii) şahsi ve (iv) bilinçle doğrudan ve anında anlaşılır olmak" (Dennett, 1993: 385). Dennett'in bu tanım üzerinden qualia ile ilgili yaptığı eleştiriler ve karşıt düşünce deneyleri oldukça ilham verici olsa da bu makalenin konusu dışında kaldığından bunlara değinmeyeceğim. Dennett'in verdiği tanım gerçekten de klasik zihin felsefesi incelendiğinde karşımıza çıkan anlayışı tam olarak yansıtmaktadır. Bu tanımı katı tanım olarak adlandırmamın sebebi, bu tanıma göre qualia var olmakla birlikte neredeyse kesin bir biçimde hakkında bir şey bilinemez olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilinemezlik üzerinden beslenen töz düalizmi gibi görüşleri bir tarafa koysak bile Jackson'ın bilgi argümanı açısından da qualia'nın bu gizemli durumu mevcut gibi görünmektedir. Ancak çalışabileceğimiz çok daha fonksiyonel tanımlar da mevcuttur.

İlmlı Tanım: Her ne kadar Dennett az önce belirttiğim yazısında eleştiriyor olsa da Shoemaker bize çok daha geniş bir qualia tanımı veriyor: "Qualia, duyu deneyimlerinin niteliksel ve görüngüsel özellikleridir" (Shoemaker, 1982: 367). Yukarıda yer alan kısıtlayıcı özelliklerden arındırılmış bu tanım ile deneyimin (eğer varsa) öznel nitelikleri olarak düşünebileceğimiz "Benim olgun domates deneyiminin kırmızılığı" gibi görüngüler, bahsedilebilir olma niteliğini sürdürebilir. Tabi ki bu tanımın feragat ettiği şey ise qualia'nın nasıllığıdır. Nasıllığını bilmeden neliğinden bahsederek qualia hakkında ne kadar yol alabileceğimiz konusunda Dennett gibi ben de iyimser değilim.

Dışsalcı tanım: Son olarak Dretske'nin dışsalcı tanımını da ekleyerek bu kısmı sonlandıralım. Bu tanım, kendi ortaya koyacağım görüşün temel aldığı qualia tanımı olması sebebiyle önem taşımaktadır. "Duyu deneyimleri açısından qualia, deneyimlerin belirlenmesini ve ayrıştırılmasını sağlayan; duyumsama kipine göre şeylerin belirdiği ve görüldüğü halleridir" (Dretske, 1996: 147). Bu tanımın diğer iki

³ Qualia terimini ilk kez C. I. Lewis Harvard üniversitende 1949 senesinde verdiği derslerde kullanmıştır (Putnam, 1999: 151).

tanıma nazaran çok daha etkili olduğu kanaatindeyim. Geleneksel tanımın aksine bu tanım, qualia'yı bir gizem olarak tanımlamamaktadır. Ayrıştırma ve belirlenme, geleneksel deneycilik açısından da ele alındığında deneyimler hususunda felsefi tartışmanın en önemli inceleme konularıdır. Buna bağlı olarak ılımlı tanımın aksine bu tanım qualia'nın nasıllığı hakkında da daha söz söyleyici bir tanım olarak görülebilir.

Bu bölümü kapatırken tekrar etmek gerekirse bilgi argümanı hakkında herhangi bir felsefi görüş ortaya koyarken bu tanımlardan hangisi ekseninde tartıştığımız çok önemlidir. Bu nedenle amacım hangi tanımın daha doğru olduğunu iddia etmek değil bunun yerine konuyla ilgili görüşlerin altında yatan felsefi arka planı ön plana taşıyarak tartışmayı belirli bir eksene taşımaktır. Şimdi Çağatay-Ekemen itirazı bağlamında tartışmayı şekillendirmeye başlayacağım.

3. Bilgi Argümanına Karşı Çağatay-Ekemen İtirazı

Başlarken de belirttiğim gibi bilgi argümanına karşı çıkmak için iki öncülden birinin yanlış olduğuna dair bir karşı argüman geliştirmek gerekmektedir. Bu bağlamda Çağatay ve Ekemen'in makalelerinde izlediği yol ikinci öncülü yani Mary'nin bütün fiziksel bilgiye sahip olduğu halde dışarıya çıkınca renkleri deneyimleyişimize dair yeni bir şey öğreneceğimiz iddiasını yanlışlayarak, Jackson'ın sağduyuya uygun görünen öncülünün aslında bir sezgi pompasından ibaret olduğunu göstermektedir. Bunu göstermek için de düşünce deneyini şu şekilde düzenliyorlar:

Mary, sinir sistemini bir yolla, mesela elektromanyetik kuvvetler kullanarak, istediği gibi ve mükemmelce biçimlendirecek bir makineyi, siyah-beyaz odasında tasarlayıp yapabilir. Mary'nin renklerin fiziksel özelliklerini, etkilerini—daha spesifik olmak gerekirse sinir sisteminde nasıl etkiler yarattığını—bildiğini hesaba katarsak, sadece bu makineyi kullanarak sinir sistemini kırmızı 'quale'sini deneyimleme durumuna geçirebilir (Çağatay ve Ekemen, 2011: 30).

Bu şekilde Mary odadan dışarı çıkmadan kırmızılığı deneyimlemiş olacağından ikinci öncülü destekler nitelikteki sezgilerimiz değişecektir. Peki, makineyi odaya sokarak hile mi yapılmış oldu? Ya da böyle bir makinenin yapılabilme olasılığı sorgulanmalı mı? Makalelerinde de belirttikleri gibi ben de odaya makineyi sokmanın bir hile olmadığını düşünüyorum ve böyle bir makinenin yapılabilme olasılığını fizikselcilik görüşünün doğru olduğunu varsaydığımız için makul kabul ediyorum. Ancak birazdan göreceğimiz gibi asıl problem makine ile ilgili değil, deneyime dair felsefi görüşümüzü değiştirdiğimizde, makinenin bile Mary'ye kırmızılığa dair bir deneyim yaşatmakta yetersiz kalacağı ile ilgilidir. Hem Jackson hem de Çağatay ve Ekemen, duyumsama deneyiminin felsefi çözümlenmesine dair ortak bir temelle hareket etmektedir. Bu nedenle de Çağatay-Ekemen argümanı özelinde ve ikinci öncüle saldıran bütün argümanlarda ortak olarak ilk öncülle ilgili, yani Mary'nin siyah-beyaz

odada iken tüm fiziksel bilgiye sahip olabileceğine dair bir itiraz bulunmamaktadır. Hatta ilk öncülün doğruluğu ikinci öncüle yapılan itirazların da temel aldığı bir varsayım olarak görünmektedir. Bu nedenle deneyime dair bu kadim sayılabilecek görüşü çözümlenerek Mary'nin odada iken kırmızı quale'sine neden sahip olamayacağına dair itirazıma geçiş yapmanın daha uygun olacağı görüşümdedir.

3.1. Kartezyen cum Materyalizm

Makalenin başından beri klasik zihin felsefesi ile günümüz zihin felsefesi arasında bir ayrıma vurgu yapıyor olsam da zihin kuramlarının büyük bir bölümünün arka planında halen klasik zihin felsefesinde Descartes'ın töz düalizmi merkezinde tartışılmış olan deneyimin niteliklerine dair görüşleri kabul görmeye devam etmektedir. Bildiğim kadarıyla Kartezyen cum Materyalizm tabirini ilk olarak kullanan filozof Hilary Putnam'dır. *Dewey Dersleri*'nde (1999) bu görüşü hararetli bir şekilde eleştiren Putnam, bu yazıda ortaya koyacağım itirazın temel felsefi pozisyonunu oluşturuyor. Putnam bu görüşü şu şekilde tanımlıyor: "Dışsal nesne ve zihin arasındaki arayüz, izlenim ve qualia ihtiva eder. Ve bunlar beyindeki süreçlere özdeştir" (Putnam, 1999: 43). Teknik olarak bu görüşü ilkece benzemez iki görüşün ortak bir paydada bulunduğu, daha doğrusu materyalist zihin kuramlarının bile temelde düalist ilkelere halen bağlı olduğu şeklinde yorumlayabiliriz. Tanımı inceleyecek olursak deneyimin dolaylı olarak nesnelere hakkında olabileceği ve öznenin deneyim diyebileceği şeyin zihnin dış dünyaya dair sahip olacağı ilkesel bir yakınsamaya dair olacağı ve bu yakınsamanın nedensel olarak beyindeki fiziksel süreçlerin sonucu olmak zorunda olacağı şeklinde bir açıklama yapabiliriz.

Arayüz fikrine, temsil teorilerini ve özellikle duyu-verisi görüşünü paradigmatik örnekler olarak gösterebiliriz. Referans olması açısından Russell, Kim ve Sellars'ı bu görüşü savunan filozoflar arasında sayabiliriz. Örneğin Sellars (Sellars, Rorty, ve Brandom, 1997), arayüz prensibini bir iç sahne ya da beyaz perdeye benzeterek açıklamaktadır. Buna göre gördüğümüz renkler dışsal nesnelere nitelikleri değil, içsel sinema ekranındaki imgelerin özellikleridirler. Bu durumda doğrudan deneyimine sahip olduğumuz şeyler dışsal nesnelere değil, bu içsel imajlardır. Descartes'ın (Descartes, 1990: 77) rüya argümanını hatırlayacak olursak, sahici bir deneyim ile sahte bir deneyimi birbirinden ayırt edemeyeceğimiz sezgisi deneyimin salt içsel temsile dair olmasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar deneyimin dışsal nesne hakkında olduğu reddedilmese de bu görüş açısından içsel temsil ile dışsal nesne arasındaki bağlantı kadim bir gizem olarak cevapsız bırakılmaktadır.⁴ İçsel temsilin her şeyin

⁴ Bu kadim gizemin sadece rasyonalist filozoflar için mevcut olduğu düşünülmesin. Hume'un Pyrrhoncu şüpheciligi de aynı gizemi olumlar. Bakınız Hume, 2003 1.4.2.

önüne çekildiğini Kim'in şu sözleri ile daha iyi anlayabiliriz: "Psikoloji teorisinin insan davranışını açıklamak için başvuracağı tek psikolojik durumlar içsel psikolojik durumlardır. İçsel durumlar psikolojinin ihtiyacı olan yegâne durumlardır" (Kim, 1993: 183). Tarihsel olarak bu fikri, mantıksal deneysel paradigmanın ürünleri olarak nitelendirebileceğimiz onaylamacı ve davranışçı zihin kuramlarına bir tepki olarak da yorumlayabiliriz.

Bu görüş Kartezyendir çünkü zihin ile dünya arasında bir arayüz prensibini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda dış dünya ve iç dünya olmak suretiyle bir düalizm-benzerinin geçerliliğini öne sürer. Bununla beraber materyalisttir zira her ne kadar belirtilen türde bir düalizm baki olsa da ontolojik olarak bu düalizmin bütün öğelerinin zorunlu olarak fiziksel nedenlerden türediğini iddia eder.

Dolayısıyla ortada bir tür içeri-dışarı düalizmi varsa, kaçınılmaz olarak buradan devam edebileceğimiz iki yol mevcuttur. Ya içeriinin dışarıdan tamamen farklı olduğu ve dolayısıyla bir tür nitelik düalizmini ya da içeri her ne kadar farklı gözükse de aslen dışarıyla aynı ilkelere dayanan bir biçimde açıklanabileceğini ve dolayısıyla da bir tür monist pozisyonu savunma yoluna gidilebilir. Jackson birinci yolu seçerken, ikinci öncüle itiraz edenler ikinci yolu seçmektedir. Fakat bana göre temel problem, daha bu çatala ulaşmadan başladığından her iki tür felsefi pozisyon da hatalıdır. Bu makale epifenomenalizm görüşü hakkında olmadığından hedefte yer alacak görüş ikinci yoldaki bir tür monist pozisyon olan indirgemecilik görüşü olacaktır.

Bu görüşlerin karşısında olan görüşleri William James'in (1976: 17-18) tabiriyle sıradan insanın doğal gerçekçiliği olarak adlandırabiliriz.⁵ Buna göre karşı çıkılan şey bir temsil teorisinin gerekliliği olmaktan ziyade, Kartezyen cum Materyalistlerin benimsememizi istediği beyaz perde görüşüdür. Yani mesele tek başına materyalizm değil materyalizm ile sunulan arayüz prensibidir. Bu karşı görüş her ne kadar felsefe tarihi sahnesine zaman zaman girmiş olsa da 20. yüzyıla kadar silik kalmış hatta Russell'in da olumsuz etkisiyle 20. yüzyılın ortalarına kadar da çok fazla takipçi kazanamamıştır. Putnam'ın da anlattığı üzere Stoacılar da beri bu karşı görüşe dair argümanlar felsefe literatüründe bulunabilir. 20. yüzyıl sonrasında ise özellikle William James, Putnam, McDowell ve Burge gibi filozoflar beyaz perde fikrine karşı çıkmıştır. Bana göre sıradan insanın doğal gerçekçiliği üzerinden şekillenen bu görüş Putnam'ın işlevselcilik sonrası görüşleri ile şu an zihin felsefesi literatüründe en önemli duruş noktası olarak görünmektedir. Bu makalenin amacı doğrudan Kartezyen cum Materyalizme bir karşı çıkış olmadığından bu konuyla ilgili daha detaylı bir incelemeye girmeyeceğim. Amacım, bilgi argümanının ikinci öncülüne yöneltilen itirazların bir arayüz prensibini

⁵ James'in görüşleri için ayrıca bakınız Putnam (1987).

doğru kabul ettiğini vurgulamak ve bu fikrin bir zorunlu doğru olamayacağını altını çizmektir. Makine Mary görüşünün kökten bir biçimde Kartezyen cum Materyalist olduğunu söylemek çok zor olmayacaktır. Doğrudan deneyimlediğimiz şeyler içsel temsiller ise ve materyalizm doğruysa bu durumda Mary'e dışsal bir nesneye ihtiyaç duymaksızın bir içsel temsil sağlayarak Mary'nin daha önce deneyimmediği bir şeyi deneyimletmemiz mümkün olacaktır. Bu olanağı sağlayacak şey ise indirgemeci paradigmadır.

3.2. İndirgemecilik ve Üstgelim⁶ (*Supervenience*) Tezi

Fizikselci zihin kuramlarının temelinde indirgeme fikrinin yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle tip özdeşliği ve hatta işlevselcilik gibi zihin kuramları, zihin durumlarından fiziksel durumlara bir tür indirgemenin zorunlu olduğunu savunur. Bu nedenle bu bölümde indirgeme fikrinin en önemli figürlerinden Jaegwon Kim'in üstgelim tezini inceleyerek bu görüşün Kartezyen cum Materyalist zihin anlayışının vazgeçilmez bir parçası olduğunu savunacağım. Buna ek olarak da indirgemecilik fikrinin neden sorunlu olduğu ve fizikselcilik savunusu için neden zorunlu bir duruş olmadığını açıklamaya çalışacağım.

Kim (1993: 175-93), indirgemecilik ile ilgili iki önemli tez ortaya koyuyor. Güçlü Üstgelim Tezi ve En Yüksek Ortak Etmen Argümanı (EYOEA) olarak adlandırabileceğimiz⁷ bu iki tez ile Kim, temsillere dair fiziksel açıklamanın nasıl yapılacağını açıklamaktadır. Üstgelim ile ilgili Kim, üç önemli tez ortaya koyuyor.

Güçlü üstgelim tezine göre öyle görünüyor ki zihin durumlarına dair ya katı indirgemeci bir tutum takınmak zorundayız ya da Jackson'ın da iddiasında olduğu gibi qualia'nın, epifenomen (görüngü üstü) olduğunu kabul edip fizikselciliğin sorunlu bir görüş olduğunu itiraf etmemiz gerekmektedir. Üçüncü bir alternatifimizin olduğunu az önce de belirttiğim gibi ilerleyen bölümlerde savunacağım. Üstgelim tezine göre, bütün iç fiziksel durumları aynı kılmak şartıyla bir insanın sentetik bir kopyasını yapmış olsaydık, bu replika, o insanla birebir aynı psikolojik iç durumlara sahip olurdu. Fakat şunu da söylemek lazım ki güçlü üstgelim tezi her psikolojik durumun bir içsel durum olduğunu iddia etmemektedir. Örneğin "Karaman'ı düşünmek" zihin durumu içsel bir psikolojik durum değildir zira Kim'e göre bu durum Karaman'a dair dışsal faktörlere ve bunlara dair içsel faktörlere dayanacaktır ve üstgelimlenen durumlar sadece bu ikincisi olan içsel durumlar olacaktır. Son olarak bağımlılık tezine göre her

⁶ Üstgelim terimi Kıymaz (2021)'de *supervenience* terimini karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Ben de bu makalede aynı kullanımı benimseyeceğim.

⁷ Bu isim ilk kez John McDowell (1982) tarafından kullanılmıştır.

zihinsel özellik ona karşılık gelen fiziksel özelliğe bağımlıdır. Bu son tez, makalenin başlarında değindiğim fizikselcilik tanımlarından Kim'in nedensellik merkezli tanımı ile de ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla indirgemecilik üzerinden fizikselcilik anlayışının, zihinsel durumları zorunlu olarak içsel nitelikler olarak konumlamakla birlikte bu niteliklerin gerçekleşebilmelerinin zorunlu olarak onlara karşılık gelen fiziksel niteliklere nedensel olarak bağlı olduğunu iddia ettiğini ifade edebiliriz.

İndirgemecilik açısından ikinci önemli tez olan EYOEA'ya göre, herhangi bir deneyim için iki farklı durumda o deneyim gerçekleşebiliyorsa bu deneyimlerin aynı (ya da benzer) deneyim olmasını sağlayan içsel bir belirleyici ortak etmen olması zorunludur. Örneğin önümde bir bilgisayar görüyor olma durumum ile rüyamda önümde bir bilgisayar görüyor olma durumumun ortak bir noktası olmak zorundadır. Bu ortak durum, deneyime dışsal bir etmen olamaz zira deneyimlerden biri *veridical* (sahici) iken diğeri *falsidical* (sahte) bir durumdur. Bu içsel ortak etmeni—literatürdeki ismiyle—temsil (*representation*) veya daha eski adıyla görünüş (*appearance*) ya da Russell'ın tabiriyle duyu-verisi (*sense-data*) olarak adlandırabiliriz.

Putnam (1999: 129), bir dışsalıcı olarak bu argümana karşı çıkıyor ve bu durumu açıklayabilecek alternatif bir görüş olarak ayrıkçı (*disjunctive*) görüşün eşit derece akla yatkın olacağını savunuyor. Bu görüşe göre yukarıdaki durum şu şekilde ifade edilebilir: "Ya ben gerçekten önümde bir bilgisayar görüyorum ya da bana önümde bir bilgisayar varmış gibi görünüyor." Putnam'a göre EYOEA'nın temel sorunu, bu görüşün içsel durumların *esse est percipi* olduğunu düşünmesidir. Buna göre iki farklı içsel psikolojik durum için, bu durumlar özneye tam olarak aynı görünüyorsa, ortada bir en yüksek ortak etmen (bir görüngüsel durum) bulunması zorunludur. Dolayısıyla bu görüş görünüşten gerçekliğe doğru bir çıkarsama yapıyor gibi görünüyor. Ayrıca ortak etmenin qualia olacağını da görüyoruz ki bu, durumu daha da enteresan bir noktaya taşıyor.

Bunun temel nedenini idrak etmek zor olmayacaktır. Başta verdiğimiz qualia tanımlarını düşünecek olursak qualia'nın sadece öznel arası benzemezlik özelliğinden değil aynı zamanda deneyimler arası benzemezlik özelliğinin de olduğunu söylemek zorundayız. Putnam bu durumu çok şık bir şekilde şöyle izah ediyor: "Görünüştaki ayırt edilemezlik geçişken (*transitive*) bir bağıntı değildir. Ancak aynı durumda bulunmak geçişkendir." (Putnam, 1999: 130) Bununla ilgili Putnam'ın aktardığı ilham verici bir karşı-örneğe kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Rohit Parikh⁸ bir deney tasarlıyor. Bu deneye göre yüz adet eşit ölçülerde ve aynı renkte kart, bir kutu beyaz boya ve bir kutu kırmızı boya alıp hepsini şu işleme tabi tutalım. Beyaz boya kutusuna bir damla kırmızı ekleyip iyice karıştırıp birinci kartı boyayalım. Daha sonra karışıma bir damla daha kırmızı renk ekleyip iyice karıştırıp ikinci kartı boyayalım ve bu işlemi yüzüncü kartı boyayana kadar devam ettirelim. Sonuçta yüz karta bakan biri için ardışık iki kart aynı renkte görünecektir (özne renk farkını ayırt edemeyecektir). Ancak örneğin beşinci ve altmış sekizinci karta bakan biri bu kartları farklı renkte görecek. Bu durumda K1 ve K2'ye bakan bir kişi aynı renk quale'sini görüyorsa K1 ve K2 aynı quale'ye sahiptir. Benzer biçimde aynı şey K2 ve K3 için de söylenebilir. Ancak bu durumda K1/2 quale'yi K2/3 quale'sine eşit mi olacaktır? Eğer eşit değil ise K2 için iki farklı quale olduğunu söylemek zorunda kalacağımızdan bu bir çelişki oluşturacaktır. Ayrıca eşit olmama durumu EYOEA ile de çelişecektir. Eğer eşit dememiz gerekiyorsa bu durumda özdeşliğin geçişkenliği gereği K3 K4'e, K4 K5'e... ve K100'e de eşit olacaktır ve bu durumda K1/100 aynı quale'ye sahiptir dememiz gerekecektir. Fakat açık bir şekilde deneyimleyen kişi birinci kart ile yüzüncü kartın aynı renkte olmadığını söyleyeceğinden bu durumda da iki farklı deneyimde aynı quale olması EYOEA'nın yanlış olduğunu gösterecektir. (Putnam, 1999: 130-31) Bana göre EYOEA'yı oldukça zayıflatan bu düşünce deneyi bizlere alternatif açıklamalara yönelme hususunda destek oluşturmaktadır.

4. Görüngüsel Bilginin Fizikselliği

Hem Jackson hem de Çağatay ve Ekemen özelinde ikinci öncüle itiraz eden fizikselci görüşlerin ortak paydalarının Kartezyen cum Materyalist anlayışa sahip olmaları ve buna bağlı olarak qualia'yı üstgelimlendiği fiziksel süreçlere indirgenebilir salt içsel zihin durumları olarak adeta levhadaki darbe izleri gibi görmeleri olduğunu tartışmış olduk. Bu bölümde alternatif bir fizikselci görüş olarak semantik ve görüngüsel dışsalcılık görüşleri ekseninde bu itirazların ve bilgi argümanın ortak hatalarını ortaya koyarak bilgi argümanı bağlamında ne Jackson'ın bize fizikselciliğin yanlış olduğunu gösterebildiğini ne de indirgemecilerin Mary'nin odada iken kırmızı quale'sine sahip olabileceğini gösterebileceklerini savunarak makaleyi sonlandıracağım.

4.1. Semantik Dışsalcılık

Semantik dışsalcılık görüşü literatürde özellikle Putnam ve Burge ile gündeme düşen ve görünen o ki halen ortodoks sayılmayacak bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Putnam'ın İkiz Dünya Düşünce Deneyi (1975) ve ardından Burge'nin Karşı-

⁸ Putnam'ın aktardığına göre Parikh bu düşünce deneyinden derslerinde bahsetmiş ve bununla ilgili bir yayın yapmamıştır.

olgusal Lary (1979) düşünce deneyleri üzerinden bu görüşün net bir biçimde Kartezyen cum Materyalist zihin anlayışının yanlış olduğunu iddia ettiğini söyleyebiliriz. Putnam, semantik dışsalcılığı şu şekilde tanımlıyor: “Dile bağımlı psikolojik koşullarımız ve inançlarımızın içerikleri—kısaca tüm cümlelerimizin içerikleri en azından kısmen belirli bir bağlam için cümlede yer alan terimlerin referanslarına bağımlıdır. Bu referanslar kişinin beden ve beynine dışsal olan etmenlerdir” (Putnam, 1999: 119). Bu durumda iç sahne anlayışı ve temsil teorilerinin, zihni anlama açısından meselenin çok önemli bir bölümünü dışarıda bırakarak hata yapmakta olduklarını söylememiz gerekir. Bu makalede semantik meseleler konu edilmeyecek olsa da anlamın dışsallığı meselesini en azından Putnam’ın İkiz Dünya örneği (Putnam, 1999: 121) üzerinden biraz açıklamak faydalı olacaktır.

George’un Kanada’da meşeler olduğuna inandığını varsayalım ve George’un bir ikiz dünyada *dopplegangeri* (atomu atomuna fiziksel olarak özdeş bir ikizi) olduğunu ve düşüncesini George ile aynı cümleyi sarf ederek dile getirdiğini varsayalım: “Kanada’da meşeler vardır.” Dünya ve İkiz Dünya arasında şu küçük farklılık olsun: İkiz Dünya’da meşe, ceviz ağacına gönderme yapıyor olsun ve Kanada da İkiz Kanada’ya gönderme yapsın. Bu durumda İkiz George’un “Kanada’da meşeler vardır.” derken inandığı şey Kanada’da meşeler olduğu olmayacaktır. Bunun yerine bu cümle ile İkiz George “İkiz Kanada’da ceviz ağaçları vardır.” inancına sahip olacaktır. O halde George ve İkiz George “Kanada’da meşeler vardır.” cümlesini sarf ettiklerinde farklı şeyler ifade etmektedir. Eğer bir kelimenin anlamı onun referansını belirlemede yeterli ise ve George ve İkiz George atomu atomuna ikizlerse bu durumda anlam içsel niteliklerle belirleniyor olamaz. Putnam’ın sloganı ile söylemek gerekirse: “[T]urtayı neresinden kesersen kes, anlam kafanın içinde olmayacaktır!” (Putnam, 1975: 227).

Tabi bu noktada Putnam sadece anlamın dışsallığı değil inanç durumlarının belirlenmesinde kendi deyimiyle dar içeriğin yeter koşul olarak görülemeyeceğini de vurgulamaktadır. Bununla ilgili şu noktayı vurgulayarak devam etmek yeterli olacaktır: “İki öznenin bütün içsel açılardan aynı fiziksel durumda sahip olacakları inanç durumlarının aynı olması neredeyse tanımsal bir doğrudur. Ancak güçlü üstgelim tezinin asıl öne sürdüğü şey bunun tersidir. Buna göre, iki özne aynı inanç durumlarına sahip ise bu durumla ilintili bazı fiziksel durumlar da aynıdır” (Putnam, 1999: 122). Putnam sonuncusunun bir garantisi olmadığını vurguluyor.

Bu makalede Putnam’ın dar içerik tartışmasının detaylarına değinmeyeceğim ancak, Çağatay ve Ekemen makalesinde öne sürülen düşünce deneyinin ihtiyacı olan şey tam olarak Putnam’ın eleştirdiği dar içerik ve beyin durumu özdeşliğinin, inanç durumu için yeter koşul olduğu fikri gibi görünüyor. Bu noktada geniş içerik olmaksızın

Mary'nin yeni bir şey öğrenemeyeceği gösterilebilirse bu itiraz da temelini kaybedecektir. Bu noktaya birazdan geri döneceğim.

4.2. Görüngüsel Dışsalcılık

Putnam ve Burge tarzı dışsalcılığın güçlü üstgelim tezine sadece algısal inanç durumları açısından (ve daha doğrusu dar içsel içeriğin sanısal (*doxastic*) boyutuna) bir eleştiri getirebildiği fakat algısal deneyim ve qualia açısından belirgin bir karşı duruş koymadığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda Fred Dretske, anısal nitelikte olduğunu düşündüğüm *Phenomenal Externalism or If Meanings Ain't in the Head Where Are Qualia* (1996) adlı makalesinde anlam açısından dışsalçı olan birinin görüngüler bağlamında da dışsalçı olması gerektiğini savunuyor. Görüngüsel dışsalcılığa göre, "Deneyimleri birbirinden ayırmamıza yarayan nitelikler, deneyimlerin bağıntısal özelliklerdir. İnanç durumları için dışsalcılık doğrusu görüngüler için de doğru olmak zorundadır" (Dretske, 1996: 145). Alternatif bir biçimde ifade etmek gerekirse William James'in söylediği gibi nitelik, deneyimde "yönelimsel" olarak bulunur. Fakat deneyim niteliğe bir sıfat olarak sahip olamaz. Kırmızılığa yönelimsel olarak sahip olmakla bir sıfat olarak kırmızı olmayı birbirine karıştırmak EYOE hatasıdır (Putnam, 1999: 154). Dretske ve James'in ortak olarak ifade ettikleri qualia'nın bağıntısal olma durumu indirgemeci anlayışla keskin bir biçimde ayrışmanın nedenidir. İçsel sahne anlayışı nitelikleri deneyimin bir sıfatı olarak görerek örneğin kırmızı elma deneyimindeki kırmızılığın elmanın değil elma deneyiminin bir niteliği olduğunu söylerken dışsalçı görüş kırmızılığı yönelimsel veya bağıntısal bir nitelik olarak dışsal objenin bir niteliğine karşılık gelen bir semantik araç olarak görmektedir.

Bu noktada Dretske görüngüler açısından birçok benzer ayırım gibi deneyimi, sanısal görünüş ve görüngüsel görünüş olarak ikiye ayırıyor. Daha doğrusu algısal deneyimlerimizin iki boyutu olarak bu ikiliği öne sürüyor da diyebiliriz. Adı geçen makalesinde bununla ilgili ortaya koyduğu argümanı şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle sanısal ve görüngüsel görünüş tanımlarıyla başlayalım. Sanısal görünüş tanımına göre: *k S'ye F olarak görünür — sanısal manada — ancak ve ancak S, F'nin k olduğuna k'yi algıladığı için inanır; inanma eğilim gösterir ya da aksi bir durum olmasaydı inanırdı.* Görüngüsel görünüş ise: *Şeylerin aynı ya da farklı görünmelerini bir başka deyişle deneyimlerin aynılığı ve farklılığını belirleyen şey görüngüsel görünüşleridir (qualia)* (Dretske, 1996: 148). Buna göre şeyler farklı olsalar da S için görüngüsel anlamda aynı görünebilir ya da bunun aksine, aynı olsalar da farklı görünebilirler. Bu tanımlar ışığında sanısal görünüş ve görüngüsel görünüşün deneyimin birbirinden bağımsız etmenleri olduğunu söylememiz gerekir.

George ve İkiz George'u tekrar düşünecek olursak George meşe deneyimlediğinde haklı olarak deneyiminin görüngüsel olarak meşe görünüşü olduğunu, İkiz George ise ikiz-meşe görünüşü olduğunu düşünecektir. Bu durumda ikizlerin sadece inanç durumları farklı olmayacak aynı zamanda da görüngüsel deneyimlerine dair inançları da farklı olacaktır. Putnam'ın terimleriyle ifade etmek gerekirse Dretske, dış dünya farklı olduğunda deneyime dair sadece geniş içerik değil dar içeriğin de farklı olacağını ya da en azından görüngüsel görünüşe dair inançlarımızın da dış dünyaya bağlı olduğunu iddia ediyor. O halde, sanısal görünüş, görüngüsel görünüşe dair farkındalığımızı belirler. Bu noktada Dretske'nin Kant'a naziresini paylaşmadan geçemeyeceğim. Dretske diyor ki: "Kusura bakma Kant ama kavramlar olmaksızın sezgilerimize körüz" (Dretske, 1996: 151).

Son olarak, Dretske'ye göre örneğin kırmızı rengin farkında olmak için kırmızı bir nesnenin karşısında olmak yeterli olacaktır ve bu deneyim için kırmızı kavramına ihtiyacımız olmayacaktır. Ancak deneyimimizin kırmızılığa dair olduğunu yani deneyimimizin görüngüsel görünüşünün farkındalığını—yani kırmızı quale'sini—ancak kırmızı kavramına sahip olarak gerçekleştirebiliriz.

Bu durumda Çağatay-Ekemen senaryosunda Mary, makine sayesinde kırmızı bir domatesi deneyimlemeye dair nöral bağlantılara sahip olsa ve hatta bu bağlantılar sayesinde kırmızı bir domates görse bile deneyiminin kırmızılığa dair bir deneyim olduğunu bilemeyecektir. Mary daha önce kırmızı kavramına sahip olamayacağı için makine, Mary'ye kırmızılığa dair bir deneyim yaşatamayacaktır. Ne Mary'nin zihni bir sinema perdesidir ne de makine, bir görüngü kaynağı olarak kabul edilebilir. Bu nedenle Çağatay-Ekemen itirazı geçerli bir itiraz olarak kabul edilemez. Ayrıca Jackson'ın sezgiye dayanan öncülü doğru olsa dahi bu sezgiden Jackson'ın yaptığı çıkarsama geçersizdir.

Benim argümanıma göre Mary kırmızı bir nesne görmeksizin kırmızı kavramına sahip olamaz ve bu nedenle odada iken kırmızı quale'sine sahip olamaz. Ancak bu, fizikselciliğin yanlış olduğu anlamına gelmek zorunda değildir. O halde ya Jackson'ın birinci öncülü yanlıştır ya da fizikselcilik yanlıştır. Fizikselcilik doğru varsayılmak zorunda olduğuna göre (bilgi argümanı bunu bize dayattığı için) birinci öncül yanlıştır. O halde Mary odada iken bütün fiziksel bilgiye sahip olamaz. Anlam kafada değil ise Mary'nin Odası düşünce deneyi bir sezgi pompasıdır.

5. Mary Neyi Bilemez?

Son olarak Mary'nin odada iken neyi bilmeyeceğini somutlaştırmak adına üç örnek durumu sunarak makalemi tamamlamak istiyorum. Bu bağlamda Wittgenstein'in da

bahsettiği Gestalt psikoloji dönemi örneklerinden Ördek-Tavşan illüzyonu (2007: 213-15), Emre Özgen ve Ian Davies'in (1998) renk algısı ile ilgili yaptığı çalışmada bahsedilen lacivert algısı örneği ve son olarak da Putnam'ın da değindiği Müller-Lyer illüzyonunu (1999: 159) Putnam'dan farklı bir açıdan ele alarak Jackson'ın birinci öncülünün yanlış olduğunu göstermeye çalışacağım. Birinci öncülün yanlış olması halinde Mary'nin bütün fiziksel bilgiye odada iken sahip olamayacağı ve bu durumda da bilgi argümanının hatalı olduğunu ortaya koymuş olacağım.

Bu bölümdeki örneklerin okuyucu tarafından meditatif bir akış ile okunması, düşünce deneylerinin amacına daha iyi hizmet edeceğinden örneklere dair görselleri makalenin sonuna ekleyeceğim. Bunun sebebi, adeta Mary gibi, bizler de örneklerde yer alan imgeleri daha önce görmeksizin yönlendirmeler ışığında zihnimizde oluşturduktan sonra imgelerin temsillerini gördüğümüzde yeni bir şey öğrenip öğrenmeyeceğimizi test etmiş olacağız. Ayrıca bu örneklerin görselleriyle daha önce karşılaşmış olan okuyucuların arka plan bilgisi bu meditatif süreci olumsuz etkileyeceğinden onların bu süreçleri karşıt-olgusal bir biçimde bu imgeleri "daha önce görmüş olmasaydım süreç sonunda nasıl bir konumda olurum" düşüncesi ekseninde takip etmelerini tavsiye ederim. Okuyucular, benim yönlendirmelerim ile düşünce deneyine katılım sağlayıp sezgilerini test etmeleri halinde Jackson'ın birinci öncülünün neden doğru olamayacağını daha iyi kavrayacaktır.

5.1. Ördek-Tavşan İllüzyonu

Birinci düşünce deneyimizde sizlerden zihninizde gagası sola bakan (yani sola bakan) bir ördek temsili tasarlamanızı istiyorum. Şimdi bu temsilde ördeğin kafasının arka tarafını bir tavşan ağzına ve suratına benzeyecek şekilde yeniden düzenlemenizi istiyorum. (Aynı işlemleri tavşan imgesi ile başlayıp ördek imgesini birleştirmek suretiyle de tekrarlayabilirsiniz.) Zihninizde oluşan temsil neyin imgesi? Zihninizde oluşan temsil hem bir ördek hem de bir tavşan imgesine mi benziyor? Yoksa zihninizde yalnız bir ördek ya da yalnız bir tavşan imgesi olduğunu mu söylersiniz? Birinci soruya olumlu bir yanıt veriyorsanız zihninizde Ördek-Tavşan illüzyonu (İllüzyona dair bir görsel için bakınız Ek-1) olarak adlandırılan imgeye benzer bir imge oluşmuş olması gerekir. İkinci soruya olumlu bir yanıt veriyorsanız böyle bir illüzyonunun zihninizde oluşmuyor olması gerekmektedir. Bu durumda:

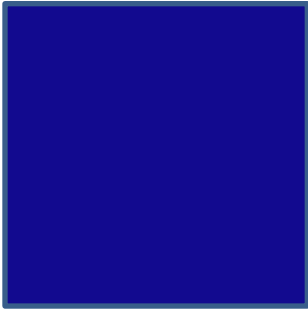
(1) İllüzyon oluşuyorsa (ya da oluşacağına kanaat getiriyorsanız) güçlü üstgelim tezi doğrudur. Sezgileriniz ve zihninizde oluşan temsil Kartezyen cum Materyalist görüşü destekler niteliktedir. Bu durumda ikinci öncülün yanlış olacağı fikrine yakın bir konumda olacaksınız.

(2) İllüzyon oluşmuyorsa (ya da oluşmayacağına kanaat getiriyorsanız) güçlü üstgelim tezi ve dolayısıyla Kartezyen cum Materyalizm görüşü yanlıştır. Bu durumda dışsalcı görüşler ekseninde sunduğum argümanlara daha yakın bir konumda olacaksınız.

(3) Bana göre eğer Kartezyen cum Materyalizm doğru olsaydı zihninizde oluşturduğunuz imge sizi ördek imgesi mi yoksa tavşan imgesi mi olduğu hakkında yanlısatabilmeliydi. Bununla ilgili Wittgenstein'a katılarak illüzyonun sebebinin ne ördeklerle ne de tavşanlarla ilgili olduğunu düşünüyorum (Wittgenstein 2007:214). İllüzyonun sebebi ördek-tavşan imgesinin ta kendisidir ve bu imge deneyimlenmeden bu illüzyona düşülemez. Bu noktada Wittgenstein'ın bu katkısını erken dönem dışsalcılık olarak da adlandırabiliriz.

5.2. Lacivert Deneyimi

Görsel algı psikolojisi alanında Sapir-Whorf hipotezi adıyla bilinen dil ve düşünce arasındaki ilişkiye dair dilsel görecelik görüşü, konumuza dair çok ilginç bir örneği oluşturmamızı mümkün kılmaktadır. (Bakınız Lucy, 2001; Özgen, 2004) Emre Özgen ve Ian Davies'in bu hipotez ışığında Türk renk terimlerine dair yaptıkları çalışmada bu terimlere sahip bireylerin mavi renk algılarının mavi ve lacivert olarak iki ayrı renk kategorisine sahip oldukları ortaya koyulmuştur. Basitçe ifade etmek gerekirse bu terimlere sahip bireyler lacivert rengi diğer mavi tonlarından ayırıştırma, tanıma ve belirleme hususunda bu terimlere sahip olmayan bireylere göre daha başarılı olmaktadır. Bu çalışma ekseninde şu düşünce deneyini birlikte uygulayalım. Aşağıda verilen kutuların renkleri arasında bir fark gözlemliyor musunuz?

Bir fark gözlemleyemiyor olsanız bile şimdi de şu soruyu yanıtlayın: Hangisi lacivert? Hangi kutunun lacivert olduğunu makale sonundaki Ek-2'den kontrol edebilirsiniz. Bu noktada eğer ilk baktığınızda bir fark görmüyor fakat tahmininizde doğru çıkıyorsanız bu durum, başarınızda lacivert quale'sinin bir katkısının olmadığını göstermektedir. Daha belirgin ifade etmek gerekirse lacivert quale'sinin renk ayırıştırma hususunda rol oynayabilmesi için Dretske'nin de belirttiği gibi kavramın deneyim esnasında rol

oynaması gerekmektedir. Detaylı tartışmaya girmeksizin Dretske'nin görüngüsel dışsalcılık görüşü ile Sapir-Whorf hipotezinin tutarlı olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla Özgen ve Davies'in iddia ettiği gibi lacivert rengin ayırt edilebilir olması bizim bu renge dair kültürel bir yatkınlığımız olmasından dolayıdır. Eğer deneyimin ayırt edici unsuru içsel dar içerik olan lacivert quale'si olsaydı bu iki imaj arasında kayda değer bir ayrıma gidemezdik. Son olarak, eğer lacivert rengini başarılı bir biçimde ayırt edemediyse (ki bu oldukça beklenebilecek bir durumdur) bu durumda iddiamın desteklenmesi adına Parikh'in boyalar örneğini hatırlatmakta bir beis olmadığını düşünüyorum.

5.3. Müller-Lyer İllüzyonu

Herkesin temel geometri bilgisine sahip olduğunu varsayalım. Çizgi temsili ve ok işareti temsillerini zihninizde canlandırabiliyorsunuz. İlk olarak x ekseninde bir doğru parçası çizmenizi istiyorum. İkinci olarak çizdiğiniz doğru parçasına x ekseninde paralel olan ve eşit uzunlukta olan ikinci bir doğru parçası çizmenizi istiyorum. Şimdi gözünüzün önünde birbirine paralel ve eşit uzunlukta iki doğru parçası mevcut mu? Üçüncü olarak birinci doğru parçasının bitim noktalarına ucu dışa bakacak şekilde iki ok işareti (>) eklemenizi istiyorum. Dördüncü ve son olarak ikinci doğru parçasının uçlarına ucu içe bakan iki ok işareti (<) çizmenizi istiyorum. Bütün işlemler sonunda zihninizde oluşan imajı iyice inceleyin. Eşit uzunlukta çizdiğiniz doğru parçaları şu an nasıl görünüyor? Hala eşit mi? Biri diğerinden daha kısa ya da uzun gibi mi? (Örnekle ilgili görsel Ek-3'tedir).

Zihninizdeki imaj ile makalenin sonunda gösterdiğim imaj aynı mı? (Ya da işlevsel açıdan çok benzer mi) Aynı ya da farklı olsun imajı gördüğünüzde bu yanılsamaya dair daha net bir kavrayış geliştirdiğinizi düşünüyor musunuz?

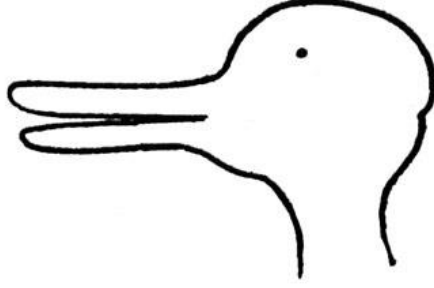
Bölümün başında da değindiğim gibi Müller-Lyer illüzyonundan Putnam da başka açılardan bahsediyor. Benim bu örneği ortaya koyma sebebim, geometri bilgisinin a posteriori değil apriori olmasına dayanıyor (Apriori bilgi bu bağlam için fiziksel bilgiyle tutarlıdır). Mary odada iken hiçbir şekil görmese de—ki bu ancak doğar doğmaz gözlerini bağlayarak ya da vahşice gözlerini oyarak olabilir—Çağatay-Ekemen makinesine ihtiyaç duymaksızın bu illüzyonu zihninde oluşturabilmeliydi zira geometri bilgisinin (en azından bu seviye de) apriori olduğunu söylemekteyiz. Fakat sezgilerimiz bunun pek de mümkün olmadığını gösteriyor. Ayrıca aynı bizler gibi Mary'de gözleri bağlı olmasa ve şekli olan cisimler deneyimlemiş olsaydı bile aynı bizim gibi illüzyona dair imajı gördüğünde demek ki Müller-Lyer illüzyonuna düşmek böyle bir şeymiş diyecekti. Çünkü illüzyona dair bilgi, deneyimin dar içeriği hakkında değil deneyimin deneyimlenmesine dair bir bilgidir.

6. Sonuç

Bu makalede Jackson'ın Mary'nin Odası düşünce deneyine yöneltilen Mary'nin odada iken kırmızı quale'sine sahip olabileceği şeklindeki itiraz incelenip bu itirazın dayandığı Kartezyen cum Materyalist temelin problemleri neticesinde hatalı olduğu tartışılmıştır. Buna bağlı olarak Jackson'ın karşı çıktığı fizikselcilik görüşünün de aynı temele dayanması sebebiyle Mary'nin odası düşünce deneyinin birinci öncülü olan Mary'nin odada iken bütün fiziksel bilgiye sahip olabileceği varsayımı da yanlışlanmıştır. Bu görüşlere getirilen itirazlar dışsalcılık görüşü temelinde desteklenmiştir. Son olarak da ne Mary'nin odada iken ne de Mary'nin Çağatay-Ekemen makinesi yardımıyla neden kırmızı quale'sine sahip olamayacağı ve daha önemlisi bunlara rağmen kırmızı bir obje gördüğünde neden yeni bir şey öğreneceğine dair üç düşünce deneyi oluşturularak teorik tartışma pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Son söz olarak bu makalede indirgemeci görüşler için düalist yaftası yapılmış olması şaşırtıcı gelmiş olabilir. Ancak bu görüşleri savunanların düalist bir görüşü savunmak amacıyla bu argümanları ortaya koydukları kanaatinde değilim. Searle'ün güçlü yapay zekaya dair ortaya koyduğu eleştirisinin sonlarına doğru yapmış olduğu bir yorum bu durumu çok iyi özetlemektedir. Searle'e göre: "Yapay zekâ literatürü, "düalizm"e karşı, hiddetli eleştirilerle dolu olduğundan, bu görüşün altında yatan düalizm bizlerden gizlenmektedir. Yazarların farkında olmadığı şey ise, kendi konumlarının düalizmin güçlü bir çeşitlemesini önceden varsaymasıdır." (Searle, 1980: 424). Her ne kadar bu makalede indirgemeci programı topyekûn bir düalist program olarak ilan etmesem de bir çeşit gizli düalist pozisyonun indirgemecilik için varsayılması gerektiğini göstermeye çalıştım. Searle eleştirisini büyük oranda işlevselci görüşlere yöneltiyor olsa da aynı eleştirinin burada ifade edilen indirgemeci görüşler için de geçerli olduğu makale boyunca tartışıldı. Nihayetinde, düalist varsayımlarla fizikselcilik savunusu yapmak yerine indirgemeci olmayan semantik dışsalcılık gibi bir görüşün fizikselcilik savunusu için daha uygun bir alternatif olduğu kanaatindeyim.

7. Ekler:

Ek 1: Ördek-Tavşan İllüzyonu

Renk:

Lacivert

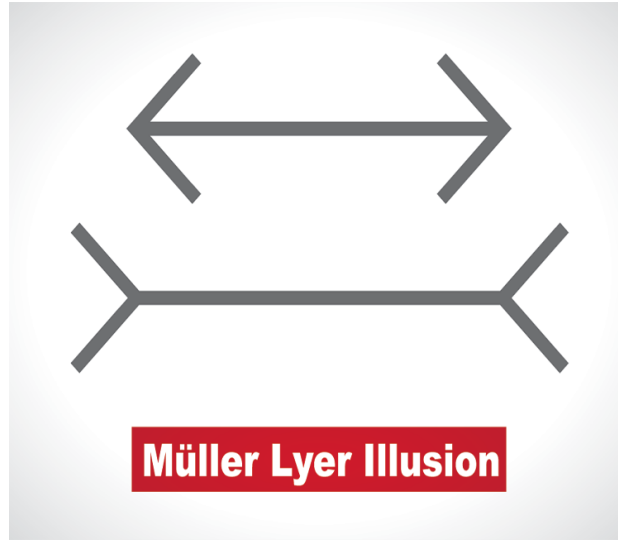
Koyu Mavi

Hexadecimal Kod:

#120A8F

#00008B

Ek 2: Lacivert ve Mavi boyalı kareler

Ek 3: Müller-Lyer İllüzyonu

8. Kaynakça

- Burge, T. (1979). "Individualism and the Mental." *Midwest Studies in Philosophy*, 4:73-121. DOI: 10.1111/j.1475-4975.1979.tb00374.x.
- Çağatay, H. ve Ekemen, C. (2011). "Mary'nin Odası ve Fizikalizm." *Felsefe Tartışmaları*, 47: 26-33.
- Dennett, D. C. (1993). "Quining Qualia." A. I. Goldman (Der.), *Readings in Philosophy and Cognitives Science* içinde (s.382-414). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Descartes, R. (1990). *Descartes: Selected Philosophical Writings*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Dretske, F. (1996). "Phenomenal Externalism or If Meanings Ain't in the Head, Where Are Qualia?" *Philosophical Issues*, 7: 143-58.
- Erdenk, E. A. (2017). "David Lewis'in Karşıt-Olgusal Bağlılık Kavramında Zamansal Asimetri Meselesi." *Dört Öge*, 12: 155-66.

- Hume, D. (2003[1739]). *A Treatise of Human Nature*. Mineola, NY: Dover Publications.
- Jackson, F. (1982). "Epiphenomenal Qualia." *The Philosophical Quarterly*, 32(127): 127-36.
- Jackson, F. (1986). "What Mary Didn't Know." *The Journal of Philosophy*, 83(5): 291-95.
- James, W. (1976). *Essays in Radical Empiricism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kıymaz, T. (2021). "Fizikselcilik Karşıtı Bilgi Argümanının Bir Savunusu." *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 20(2): 653-95. DOI: 10.20981/kaygi.956171.
- Kim, J. (1993). *Supervenience and Mind: Selected Philosophical Essays*. New York, NY, USA: Cambridge University Press.
- Lewis, D. K. (2001). *On the Plurality of Worlds*. Malden, Mass: Blackwell Publishers.
- Lucy, J. A. 2001. "Sapir-Whorf Hypothesis." *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* içinde (s.13486-90). Elsevier.
- McDowell, J. (1982). "Criteria, Defeasibility and Knowledge." *Proceedings of the British Academy*, 68 :455-79.
- Özgen, E. (2004). "Language, Learning, and Color Perception." *Current Directions in Psychological Science*, 13(3): 95-98.
- Özgen, E. ve Davies, I. R. L. (1998). "Turkish Color Terms: Tests of Berlin and Kay's Theory of Color Universals and Linguistic Relativity." *Linguistics*, 36(5): 919-56.
- Putnam, H. (1975). "The Meaning of 'Meaning'." *Philosophical Papers* (C. Mind, Language, and Reality) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, H. (1987). *The Many Faces of Realism*. Chicago and La Salle, IL: Open Court.
- Putnam, H. (1999). *The Threefold Cord: Mind, Body, and World*. New York: Columbia University Press.
- Schaffer, J. (2009). "On What Grounds What." D. Chalmers, D. Manley ve R. Wasserman (Der.), *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology* içinde (s. 247-383). New York: Oxford University Press.

- Searle, J. R. (1980). "Minds, Brains, and Programs." *Behavioral and Brain Sciences* 3(3):417-24. DOI: 10.1017/S0140525X00005756.
- Sellars, W., Rorty, R. ve Brandom, R. (1997). *Empiricism and the Philosophy of Mind*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Shoemaker, S. (1982). "The Inverted Spectrum." *The Journal of Philosophy* 79(7): 357-81.
- Wittgenstein, L. (2007). *Felsefi Soruşturmalar*. Çev. Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları.

————— This Page Intentionally Left Blank —————